

GIUSEPPE MAIELLO

**RACIONALISMUS KARLA FERDINANDA SCHERTZE
A *MAGIA POSTHUMA*****KARL FERDINAND SCHERTZ'S RATIONALISM AND *MAGIA POSTHUMA*****Abstrakt**

Karl Ferdinand Schertz je na domácí půdě málo známý autor. Naopak jeho jméno je velmi známé na celém světě díky jeho dílu *Magia posthuma*, citovanému Augustinem Calmetem. Kvůli nedostatku biografických údajů a malé dostupnosti jeho knih je Schertz bohužel velmi špatně interpretován a kolují kolem něho různé fámy či negativní kritiky. Karl Ferdinand Schertz byl naopak velmi kultivovaný autor, který se těšil vážené reputaci v kruzích evropských intelektuálů své doby.

Abstract

Karl Ferdinand Schertz is at home a no well known author. On the contrary, his name is known around the world thanks to his work *Magia posthuma*, which was quoted by Augustin Calmet. Because of his not well available biography and books, Schertz is unfortunately wrong understood and around him circulate various rumors or negative critics. Karl Ferdinand Schertz was on the contrary highly cultured author, who could enjoy a good reputation among the european intellectuals of his time.

Klíčová slova

barokní literatura ■ Karl Ferdinand Schertz ■ *Magia posthuma* ■ vampyrismus

Keywords

Baroque Literature ■ Karl Ferdinand Schertz ■ *Magia posthuma* ■ Vampirismus

Daniela Tinková (2008: 21) má pravdu, když tvrdí, že „mezi poměrně udržovanými a stále upevňovanými břehy raného novověku i 19. století, mezi barokem a národním obrozením, tak plyne poněkud nepřehledná řeka, jejíž koryto se mění co do šíře i hloubky a na které se zmítá bárka, v níž lakonicky sedí Gelasius Dobner, Josef Dobrovský, Ignác Corno-va...“.

Svobodný pán Karl Ferdinand Schertz ze Spálova patří ke generaci téměř o jedno století starší (zemřel 18. 10. 1724) a v ojedinělých zprávách, jež mu byly věnovány (Kopřiva, 1966; Zezulčík, 1999), získal právě nálepku „barokního autora“.

Dostalo se mu stejného vzdělání jako mnohým jiným mladíkům jeho generace: nejdříve se vzdělával na jezuitském gymnáziu v Olomouci, poté na studiích práv. Od roku 1686 přebírá poměrně chudý spálovský statek a přivydělává si jako kamerální a lenní rada olomouckého biskupa. V zámku na Spálově se nacházela cenná knihovna, která byla velmi pravděpodobně těsně po jeho smrti rozebrána.¹ Tím také končí krátká historie svobodných pánů ze Schertzu, započatá povýšením jeho otce do šlechtického stavu roku 1664 a ukončená smrtí Karla Ferdinanda, který umírá bez dědiců.

Podářilo se nám vypátrat téměř všechny Schertzovy spisy a nelze pochybovat o tom, že přízvisko „barokní spisovatel“ mu zcela právem náleží.²

Jestliže v devadesátých letech 17. století vznikají jak různé spisy právní a právně-teologické povahy (Schertz 1694, 1697, 1698), tak později se autor začíná hlouběji zabývat heraldikou a vydává studii o moravském zemském erbů (Schertz, 1699), jež se ve formě rukopisu dosud zachovala v Cerroniho sbírce rukopisů Moravského zemského archivu. Věnoval se také umění čtení (Schertz 1701), avšak v této fázi jeho spisovatelské činnosti se mu nedařilo tento rukopis publikovat.

V intervalu ohraničeném roky 1701 až 1714 dochází ke značnému omezení jeho tvůrčí činnosti. Kromě krátké studie nazvané *Magia posthuma* (1706), jíž se zde budeme zabývat, a jedné krátké oslavné básně věnované Alexandrovi Schamskému z roku 1713 (:16)³ je nám znám pouze jeden rukopis pocházející z tohoto období, ten ale nebyl zřejmě nikdy otištěn (Schertz 1710).⁴

Pravděpodobně počínaje rokem 1715 začíná autor znovu publikovat. Nejdříve vydává studii o nejvýznamnější řece severní Moravy a Slezska

¹ Knihy a rukopisy, jejichž autorem je prokazatelně K. F. Schertz, se nalézají v Moravské zemské knihovně v Brně a ve Vědecké knihovně v Olomouci. Většinu knih uveřejněných pod jeho jménem lze dohledat v různých odděleních „starých tisků“ moravských a českých knihoven.

² Jediný, kdo se pokusil sestavit bibliografii děl K. F. Schertze, byl Christian d'Elvert (1850; 1854); z jeho prací čerpají další autoři včetně Zuberu (2000: 32, pozn. 71). D'Elvert uvádí celkem pouze 10 děl tohoto autora. My jsme prozatím zaznamenali 11 otištěných děl a dalších 6 dosud nepublikovaných rukopisů.

³ Děkuji Mgr. Jiřímu Davidovi z Památníku písemnictví na Moravě za upozornění na existenci této dedikace.

⁴ Současné umístění rukopisu neznáme, odkazuje na něj Christian d'Elvert (1854: 289–290).

Odře (Schertz 1715), poté knihu chronogramů (Schertz, 1716a)⁵ a také ročenku roku 1716 (Schertz 1717a), již se dostalo velkého ocenění v odborných studiích zabývajících se eteostichou (Hilton, 1895).⁶

Po tomto poeticko-filologickém období se Karl Ferdinand Schertz znovu zabývá právem a tato oblast se stává námětem řady jeho dalších textů (Schertz 1717b, 1718a, 1718b, 1719a), o jejichž barokním duchu nelze pochybovat.⁷

Také těžištěm jeho posledního pojednání (Schertz 1719b) je historicko-právní interpretace nájemního systému nazývaném *arenda*. Schertz jej ostře kritizuje a podaří se mu v této záležitosti u pražského arcibiskupství uspět, neboť to vzápětí nechává zakázat arendu církevních majetků spadajících do jeho správy (srv. Schertz 1720).

Většina prací Karla Ferdinanda Schertze upadla brzy do zapomnění. Hrátky s chronogramy vyšly postupem času z módy, církev částečně ztratila svou autoritu a systém arendy se přestal používat (i když ve své době přispěl k nevyhnutelnému hospodářskému oslabení šlechty). V místním měřítku se ještě po jistou dobu přihlíželo k Schertzově heraldické studii a k filologicko-geografickému pojednání o řece Odře, ale také tyto práce poznenáhlu ztratily na významu.

Stejnému osudu neušlo v domácím prostředí ani jeho pojednání o vampyrismu v Čechách a na Moravě nazvané *Magia posthuma* (Schertz 1706). Také na tuto knížечku se brzy zapomnělo, i když ještě v polovině 19. století na ní několikrát odkazoval Christian d'Elvert (např. 1850; 1854; 1859).⁸

Od roku 1948 se začala v tehdejší Čkoslovensku uplatňovat zásada, která pohlížela na díla autorů pocházejících z církevních či šlechtických kruhů jako na „reakční“, a tudíž neslučitelná s ideou pokroku (srv. Tinková 2008: 23), s výjimkou „vlasteneckých“ autorů, mezi něž bychom mohli zařadit

⁵ Rukopis sepsaný Schertzem roku 1714 je dodnes uložen v olomoucké Vědecké knihovně jako přírůzek k tištěné knize.

⁶ Schertz 1717a byl přechováván v oddělení rukopisů a starých tisků v pražském Klementinu, ale nyní je vedený jako „ztráta“. Není nám známo, že by se na českém území nacházely další kopie, každopádně je možné nahlédnout do kopie v Univerzitní knihovně ve Wroclawi.

⁷ Veškeré knihy K. F. Schertze z období let 1715 až 1719 byly vydány ve Slezsku, a to převážně v dnešním Brzegu.

⁸ Brzy začaly panovat domněnky, že se kniha definitivně ztratila, anebo že ji nelze dohledat (srv. např. Hoch 1900: 36). Navzdory nespočetným odkazům k tomuto textu na internetu napsala ještě na konci minulého století Karen Lambrecht, že se jedná o „*nicht mehr zugänglichen Werk*“ (1994: 67).

např. Bohuslava Balbína (srv. např. Kučera 1983), nebo „obrozeneckých“ autorů, jakým je např. Josef Dobrovský (svr. např. Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984). V tomto ovzduší se rytíř von Schertz, který – jako téměř všichni ostatní spisovatelé 18. století – psal latinsky nebo německy, stává např. pro Bedřicha Šindeláře „pověřivým tmářem“, či dokonce „studovaným hlupákem” (Šindelář 1986: 214–215).

Není tomu tak dlouho, co byla jeho práce *Magia posthuma* znovu a objektivně popsána. Zabýval se jí Rudolf Zuber (2000; 2003),⁹ a také autor tohoto článku, který připravuje ve spolupráci s Martinem Borýskem novodobé vydání.¹⁰

Navzdory pomluvám těch, kteří jeho dílo nikdy nečetli, sám Schertz (1706: *passim*) považoval exhumování mrtvol domnělých vampýrů za hloupou praxi, jejíž stupiditu dokládala podle něj i skutečnost, že se tyto praktiky děly na vesnicích a nikoliv ve velkých městech. Schertz přesně nevěděl, proč se vampýři a přízraky zjevují, pouze konstatoval, že existují (přičemž stejný názor měl o několik let později samotný olomoucký biskup Hannibal Schrattenbach, pozdější neapolský kardinál a vicekrál, který měl možnost o moravských vampýrech diskutovat přímo ve Vatikánu). Schertz, povoláním právník a ekonom, považoval usvědčení z vampyrismu bez řádného procesu za nezákonné. Tuto úvahu je třeba aplikovat rovněž na případ „usvědčení mrtvol“, jež objektivně způsobovalo morální i ekonomické újmy pozůstalým. Připouštěl, že v případech výjimečných zločinců, mezi něž řadil např. Olivera Cromwella, je možná posmrtná exhumace s příslušným usvědčením, kterému ale musí předcházet řádný proces. Pro moravského právníka bylo otázkou zásadního významu, aby exhumace probíhaly co nejméně, a pokud k nim již dojde, tak aby byl jejich průběh zcela v souladu se zákonem neboli s *Constitutio criminalis Ferdinanda* z 30. 12. 1656 a aby probíhaly za účasti civilních,

⁹ Zuberova studie pořízená ve formě rukopisu ke konci 80. let 20. století byla publikována po jeho úmrtí nejdříve ve sborníku věnovaném tematice vampyrismu a čarodějnictví na Moravě (Zuber 2000) a potom jako část čtvrté kapitoly druhého, posmrtně vydaného díla Zuberovy monumentalní publikace *Osudy moravské církve v 18. století* (Zuber 2003).

¹⁰ Poprvé a naposledy byla *Magia posthuma* vydána buď v roce 1704, nebo v roce 1706. Nejistota ohledně data vydání spisu je dána interpretací jediného chronogramu, který se nachází na titulním listu. Calmet jej rozluštil jako 1706 a není pochyb o tom, že latinský chronogram *ubi paCIsCenDVM* by měl být takto interpretován. Jak ve sbírce starých tisků knihovny Slezského muzea v Opavě, tak v kopii uložené v Oddělení rukopisů a starých tisků pražského Klementina je na titulní straně tužkou poznačeno datum 1704. Rukopis nicméně pochází z roku 1703 a je uchovávan v Moravské zemské knihovně v Brně.

církevních a lékařských autorit. Mělo-li dojít ke spálení ostatků, musel o tom rozhodnout v prvé řadě představitel lékařské vědy a teprve po nezbytných šetřeních se mohlo přikročit k spálení mrtvol. Ať tak či onak, Schertz informoval o tom, co se později stalo běžným námětem studií o vampyrismu vzniklých v 18. století, neboli o faktu, že mrtvola může zůstat neporušená nikoliv díky kouzlům, ale jednoduše z přirozených důvodů (Schertz 1706: odstavec V).

Marné bude naše hledání něčeho senzačního a fantastického ve spisku *Magia posthuma*. Popisy historických dokladů vampyrismu pocházející z dobových kronik jsou citovány přesně, a stejně jako právní analýza toho, jak se zachovat v tehdy aktuálních případech vampyrismu, se v žádném případě neodchylují od dobového názoru či od možného a vysvětlitelného. Naopak, Schertzův postoj se zdá být nadmíru racionální. Je pravda, že se také často odvolává na příkazy církve, ale proč bychom měli očekávat, že jedinec žijící na přelomu 17. a 18. století na hranici mezi Moravou a Slezskem bude zastávat protiklerikální postoj, který by byl anachronický a nemístný? Jeho racionalismus doprovázený hlubokým klasickým vzděláním naprosto odpovídal požadavkům dobové evropské kultury. Dokonce bychom mohli konstatovat, že Schertz předjímal postoj, který se později stal pro další vědce 18. století – ať již z kruhů církevních či laických – obvyklý.¹¹

Schertzův racionalismus je možná důvodem slávy jeho knížečky ve zbytku světa, ale vezmeme-li v úvahu skutečnost, že *Magia posthuma* byla citována především sekundárně, způsobila nakonec autorovi újmu – byl totiž nesmyslným způsobem interpretován.

Toto dílo, psané latinsky, částečně německy a dokonce i česky (s příslušným latinským překladem), přečetl v rámci svých studií o vampyrismu ve 40. letech 18. století Dom Augustin Calmet.¹² Calmet, jeden z největších světových intelektuálů poloviny 18. století, přijal racionalistický přístup Karla Ferdinanda Schertze, který s více než třicetiletým předstihem řešil obdobný problém jako tento francouzský benediktýn, za svůj. Jediný rozdíl mezi ním a Calmetem spočíval v tom, že Schertz žil v té části Evropy, v níž byla tehdy víra v upíry velice živá. Calmet citoval Schertze a jeho spis *Magia posthuma* v VII. kapitole svého dru-

¹¹ Odkazy na evropské autory 18. století, kteří zastávali podobný racionalistický postoj jako K. F. Schertz a na jeho následovníky lze nalézt v naší monografii *Vampyrismus v kulturních dějinách Evropy* (Maiello 2004).

¹² Zdá se, že kopie spisu *Magia posthuma*, která se dodnes nachází v Městské knihovně v Nancy, je ta, kterou Calmet použil v Senones.

hého pojednání (: 40–42).¹³ Samotný fakt, že Calmetovy *Dissertations* byly uveřejněny ve francouzštině a poté vyšly v průběhu několika let také v německém, anglickém a italském překladu, přispěl k její slávě po celém světě. Díky citacím se stává známým také Schertz, který na rozdíl od mnohých jiných autorů citovaných Calmetem pocházel, jak již bylo řečeno, z „inkriminované oblasti“, a navíc se jednalo o literáta, který se díky svému stylu a filosofickému postoji mohl těšit vážené reputaci v kruzích evropských intelektuálů.

Jakkoliv Schertz nebyl autorem výrazu *Magia posthuma*, díky němu tento výraz převzal kromě Calmeta (1746; 1751) také Gerard van Svieten (1768, srov. Maiello 2005: 160) a císařovna Marie Terezie (srov. Maiello 2005: 165), která mu dávala přednost před termínem vampyrismus, pocházejícímu ze slova *vampyr* balkánského původu a šířícího se od roku 1731 Evropou.

Důvod současného mediálního úspěchu Karla Ferdinanda Schertze (byť za hranicemi jeho domoviny)¹⁴ a jeho spisu *Magia posthuma* je velice pravděpodobně dán tím, že z něj citoval Calmet, jehož práce byly od konce 80. let 20. století opětovně vydávány v různých světových jazycích¹⁵ a (od března 2011) se dokonce objevují v elektronické verzi. Na této vlně úspěchu se svezl také rytíř ze Spálova.

Rovněž nelze opomenout fakt, že Karl Ferdinand Schertz se jako úctyhodný pán pečlivě spravující své statky objevuje v románu Václava Kaplického *Nalezeno právem* (Praha, Československý spisovatel, 1971). Také jeho text *Magia posthuma* zůstává stále, byť téměř podprahově, na očích všem současným i budoucím čtenářům novely Josepha Sheridana Le Fanua *Carmilla*, v jejíž 3. kapitole uveřejněné poprvé v březnu 1872 se

¹³ Jelikož Jaromír Kozák v roce 2006 přeložil druhé z Calmetových Pojednání do češtiny, z důvodu usnadnění své práce jsme odkazovali k jeho překladu.

¹⁴ Po zadání hesla „Karl (nebo Carl) Ferdinand Schertz“ na portále google.com v listopadu 2011 bylo vyhledáno jako „přibližný počet výsledků“ pouze 600 stránek v českém jazyce. V anglickém jazyce bychom naopak mohli nalézt 1.310.000 stránek s tímto heslem, v ruském jazyce 107.000 stránek, v německém jazyce 61.600 stránek, ve francouzštině 30.100 stránek atd. Při zadání hesla „*Magia posthuma*“ najdeme jako přibližný počet výsledků 560 stránek v českém jazyce, 10.900 stránek v anglickém jazyce a dokonce 23.500 stránek v ruském jazyce.

¹⁵ Od března 2011 je Calmetova studie *Dissertations sur les apparitions des anges, des démons et des esprits* přístupná v elektronické verzi pro elektronické čtečky knih.

Schertzova knižička objevuje na prvním místě seznamu děl v knihovně takzvaného barona Vordenburga.¹⁶

Bibliografie Karla Ferdinanda Schertze

- Schertz, K. F. (1694), *Lucubrationum juridica de ingratitude*. [Rukopis]
- Schertz, K. F. (1697), *Discursus Juridicus De Beatissima Virgine Dei Genitrice Maria*, Olomouci, Typis Joannis Josephi Kylian
- Schertz, K. F. (1698), *Iconismus jurium, ut et pseudo-jurium Moraviae*. [Rukopis]
- Schertz, K. F. (1699), *Mährisches Landes=Wappen Aus der Historie Und Herolds=Kunst Illuminiret*. Nürnberg, in Verlegung Johann Ziegern (Gedruckt bey Christian Sigmund Froberg)
- Schertz, K. F. (1701), *Anagnostica De Illustrissima D. D. Comitum de Kaunitz*. [Rukopis]
- Schertz, K. F. (1706 [1704]), *Magia posthuma per juridicum illud pro et contra Suspenso nonnullibi judicio investigata*, Olomouc, Ignác Rosemburg
- Schertz, K. F. (1710), *Pedum episcopale juridico-philologicè adornatum*. [Rukopis]
- Schertz, K. F. (1713), *Slateniczensis iatrice deducere...*, V: Alexander Antonio Ignatio Schamsky, *Kurtzer Aufsatz und Beschreibung Des Heylsamen Wassers Zu groß Lattein*, Brünn – Ollmütz, Georg Lehmann Buchhändlern, s. 16
- Schertz, K. F. (1715), *Laconismus Philologicus De Genuino Fontis Oderae Loco Situque*. Wratislaviae, Typis haeredum Baumannianis exprimebat Johannes Janckius, Factor
- Schertz, K. F. (1716a), *ILLVMInatIo oppaVIae typICE eDIIta*, Brigae, Typis Godofredi Trampii
- Schertz, K. F. (1716b), *Kurtze Beschreibung der Schreib-Feder*, Brigae, Typis Godofredi Trampii
- Schertz, K. F. (1717a), *EteostICha Intra annI praeterItI CVrsVM eDIIta atqVe nVnC CVrIoso In strenAM Data*, Brigae, Typis Godofredi Trampii
- Schertz, K. F. (1717b), *Philologia ad Alphabetum Juridicum*, Brigae, Typis Godofredi Trampii
- Schertz, K. F. (1718a), *Quaestionarius juridicus novae materiae de Ex-Jesuvitis*. [Rukopis]
- Schertz, K. F. (1718b), *Die Ehrerbiethigste ErwögunG Des Herrlichsten Sinnbild und Stattlichsten Wahl-spruchs Ihro Heheiligten Mayestät Caroli VI. Römischen Kayssern*. [rukopis]
- Schertz, K. F. (1719a), *Herkommann im ersten Nach-Hieb*, Brieg: Gottfried Tramp
- Schertz, K. F. (1719b), *Der Auffrichtige Abrather Des in Arrende=Gebens: Und auch Nehmens Der Land=Güther, Allen besseren Land=Wirthen zu Nutzen vorgestellt*, T.I., Brünn in Mähren – Franckfurt am Mayn, Verlegts Johann Georg Muffat – Gedruckt bey Anton Heinscheidt
- Schertz, K. F. (1720), *Der Auffrichtige Abrather Des in Arrende=Gebens: Und auch Nehmens Der Land=Güther, Allen besseren Land=Wirthen zu Nutzen vorgestellt*,

¹⁶ Jen díky Nielsovi K. Petersenovi (2009: 7) jsem si povšiml, že Schertzova kniha je zmíněna v proslulé novele Sheridanana Le Fanua.

T.2., Brünn in Mähren – Franckfurt am Mayn, Verlegts Johann Georg Muffat – Gedruckt bey Anton Heinscheidt

Literatura

- Bischof, F. – d'Elvert, C. (1859), *Zur Geschichte des Glaubens an Zauberer, Hexen und Vampyre in Mähren und Oesterr. Schlesien*, Brünn: Rudolf Rohrer
- D'Elvert, C. (1850), *Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*, Brünn: Rud. Rohrer
- D'Elvert, C. (1854), *Geschichte des Bücher und Steinruches, des Buchhandels, der Bücher-Censur und der periodischen Literatur; so wie Nachträge zur Geschichte der historischen Literatur in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien (Beiträge zur Geschichte und Statistik Mährens und Oesterreichisch-Schlesien I. Bd.)*, Brünn: Rud. Rohrer
- Hrabák, J. – Jeřábek, D. – Tichá, Z. (1984), *Průvodce po dějinách české literatury*, Praha: Panorama
- Hilton, J. (1895), *Chronograms collected*, London: Elliot Stock
- Hoch, S. (1900), *Die Vampyrsgagen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur*, Berlin: Druckner
- Kopřiva, H. (1966), Karel Ferdinand Schertz, pozdně barokní autor na Moravě a Slezsku. *Novojicko* 8, s. 10–12
- Kozák, J. (2006), *Dom Calmet a jeho Pojednání o upírech*. Olomouc: Fontána
- Kučera, J. P. (1983), *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha: Vyšehrad
- Lambrecht, K. (1994), Wiedergänger und Vampire in Ostmitteleuropa, *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde* 37, s. 49–77
- Maiello, G. (2004), *Vampirismus v kulturních dějinách Evropy*, Praha: NLN
- Pedersen, N. K. (2009), MAGIA POSTHUMA: a Weblog Approach to the History of Central and East European Vampire Cases of the 18th Century, *Kakanienrevisited* 6, s. 1–8
- Tinková, D. (2008), Mezi psem a vlkem. Osvícenské příšeří v české historiografii, in Lorman, J. – Tinková D. (eds.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství* (s. 14–29), Praha: FF UK
- Zezulčík, J. (1999), Karel Ferdinand Schertz zapomenutý barokní autor ze Spálova, *Poodří* 1/1999, s. 9
- Zuber, R. (2000), Pověry, čarodějnické procesy, vampyrismus, in: Bambara, J. – Bezděčka, J. – Zuber, R., *Z dob prvňích letů na koštěti*, Moravský Beroun, Moravská expedice, s. 10–36
- Zuber, R. (2003), *Osudy moravské církve v 18. století, II. díl.*, Olomouc: Matice cyrilometodějská